

ВІД РЕДАКЦІЇ

ІКС шукає нові формати роботи – насамперед в офлайн. Тож ми радо долучаємось до різноманітних заходів, які стосуються міської тематики. Однією з них став воркшоп «Як міста пам'ятають і як міста забувають», який відбувся 12–13 вересня 2019 року в Києві. МІКС виступив партнером і співорганізатором події, що має всі шанси стати щорічною (принаймні ми дуже на це сподіваємось)¹.

Нинішнє число складається частково із текстів, оформлених за результатами роботи на воркшопі, частково із тих, що надійшли до редакції поза ним. Відповідно і цей редакційний текст є двоскладовим. Отож до Вашої уваги – огляд власне робітні.

Огляд воркшопу «Київ: місто для/без держави»

Центр урбаністичних студій спільно з ГО «Місто: історія, культура, суспільство», Центром міської історії та Державною науковою архітектурно-будівельною бібліотекою ім. В. Заболотного за фінансової підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні розпочали серію щорічних робітень «Як міста пам'ятають і як міста забувають». Її відкривав 11–13 вересня 2019 року історико-урбаністичний семінар «Київ: місто для/без держави».

Що таке «пам'ять» і що таке «забування»? Як вони проявляються у середовищі міста? Яку роль у цих процесах відіграють фізичні простори і спільні ритуали? Кому і в який спосіб різні спільноти делегують свій «тягар пам'яті» і свою відповідальність за її збереження? Чим у такому разі є «відповідальність»? Хто приймає рішення про те, щоб зробити одні історії більш видимими в міському просторі, а якісь – прихованими? Які існують проблеми та обмеження у підходах до репрезентації, в етиці комеморації тих чи інших трагічних, героїчних або просто «звичайних» подій? І як ставитися до травми, її пере/прожиття, вписування в публічний простір? Які є способи уникнення чи медіації конфліктів щодо множинності пам'ятей у місті? Ці та інші питання впродовж трьох днів обговорювали з учасниками й учасницями семінару на прикладі Києва – міста, яке існує для держави або без

¹ Детальніше про семінар, наприклад, тут: <https://www.lvivcenter.org/uk/conferences/conferences/3231-19-09-12-city-forwithout-the-state/>

неї, де різні пам'яті записуються одна поверх іншої. Одна з цілей цього заходу, яку ми як організаторки ставили перед собою, стосувалася необхідності фахової дискусії та критичного осмислення питань про те, що таке пам'ять у місті і які є можливості її формування саме в Києві. На основі цієї розмови можна зрозуміти, які проблеми у сфері комеморації є ключовими зараз і які мають шанс стати такими в майбутньому.

Семинар був навколо чотирьох дискусійних панелей. Перша з них, «Простори маніфестації спогадів», фокусувалася на локаціях і відповідала на питання про те, де минуле актуалізується й у який спосіб. Розпочала її історико-архітектурним екскурсом у розвиток сакральних просторів Марія Сіверс (Київський національний університет будівництва та архітектури). Вона зосередилася на їхній функціональній трансформації і вказала на низку символічних тяглостей між Римом, Константинополем та Києвом. Віталій Огієнко (Український інститут національної пам'яті) у своєму виступі про візуальні репрезентації Голодомору говорив про відмінності між політикою пам'яті й наративною пам'яттю, між монументами та практиками, між санкціонованим і вернакулярним пригадуванням травми. На прикладі Меморіалу Голодомору в Києві він показав, які дієвці залучені в політику пам'яті і як вони заявляють про своє право на місто. Обидві доповіді в різний спосіб стосувалися теми сакралізації тих чи інших просторів міста, яка відбувається або інституційно через залучення релігійної традиції, або через спільну пам'ять, яку підсилюють ритуали.

Про те, що розповідають і не розповідають джерела й історіографія, говорили під час панелі «Перепрочитання минулого Києва: тексти і контексти». Вступ до неї зробила Яна Примаченко (Інститут історії України НАН України): на прикладі колишньої вулиці Січневого повстання вона показала, як взаємодіють між собою різні пласти пам'яті – релігійний, імперський, комуністичний і національний. Як концептуальний інструмент дослідниці застосувала концепт «незручної пам'яті» та проілюструвала різні стратегії роботи з минулим у міському просторі – амнезія, амбівалентність і активація. Доповідь Віталія Скальського (Інститут історії України НАН України) «Що Київ забув зі своєї історії за 1917–1919 рр.?» підкреслювала те, що розповідь про минуле Києва написана здебільшого з національної перспективи, тоді як потенційними рамками може бути й екологічна, і власне міська історія. Дискусійну частину завершила Ольга Петренко-Цеунова (Національний університет «Кієво-Могилянська академія») з презентацією «Столичний статус у “київському тексті” доби Бароко: пригадування старокиївського минулого на початку XVII ст.». Вона вказала на те, що на відміну від текстів XX століття, які відображають індивідуальну пам'ять, тексти доби бароко є «колективним голосом». Виступи цієї панелі концептуалізували те, як «місто» і «столиця» поєднані у випадку Києва, і як у різний час ця конфігурація змінюється.

Хто і як залучений у боротьбу навколо множинних пам'ятей міста було лейтмотивом дискусії «Агенти, інституції та інструменти пам'яті у місті». Кожна з доповідей вказувала на роль влад-

них інституцій та груп інтересів у творенні нарративу про місто. Так, Ігор Дворкін (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») розповів про формування музейних інституцій у Києві в період між 1830 і 1919 роками. Його доповідь ілюструвала різні типи стосунків з локальною і центральною адміністрацією, практики лобювання, ресурси й мотивації, які супроводжували появу музеїв. Він також говорив про те, як співвідносилося укладання експозицій із формуванням національного канону. За допомогою контент-аналізу туристичних путівників Львовом Інга Козлова (Український католицький університет) показала, як відбувається творення і легітимація знання про місто та переозначення міського простору. Через акцентування на конкретних об'єктах і свідоме чи несвідоме «забування» про інші путівники творять контекст для «споживання» міста різними аудиторіями. Доповідь Дениса Куценка (Варшавський університет) стосувалася політик ідентичності харківської міської та обласної влади у 2010–2015 роках. У ній він висвітлив, звідки локальна влада запозичує моделі комеморації, як вона взаємодіє з управлінцями з Києва і як здійснює інтервенції у міський простір.

Нарешті, на прикладах конкретних будівель у панелі «З/вбудована пам'ять і держава» ми аналізували те, як локальна чи державна влада маніфестує себе в матеріальності міста. Доповідь Анастасії Боженко (Харківський національний університет імені Василя Каразіна) «Побудова столиці: архітектура і свідомість у Харкові у 1919–1934 рр.» розпочалася оглядом архітектурних утопій, на зразок міста-саду, які були важливими моделями для наслідування. Згодом дослідниця показала дискусії, що супроводжували появу соціалістичної столиці – промислової і пролетарської столиці – у Харкові. Якщо її фокус був на місті в цілому, то Тарас Самчук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) зосередився на одному об'єкті – Червоному корпусі тепер Київського національного університету імені Тараса Шевченка. На його прикладі він показав реакції інституції на зміни в історичній політиці держави.

Наші теоретичні обговорення супроводжувала взаємодія з міським простором у форматі критичної прогулянки Києвом від пам'ятника Щорсу на бульварі Шевченка до Софійської площі, яку провела для учасників та учасниць Світлана Шліпченко (Центр урбаністичних студій). У рамках семінару також відбулися дві відкриті події: лекція Уіллама Блекера (Університетський коледж Лондона) «Посткатастрофічний міський текст і пам'ять у післявоєнній Центрально-Східній Європі», текст якої доступний для ознайомлення в цьому номері журналу, та публічна дискусія «Допомога у пригадуванні: Періодичні видання про минуле і теперішнє міст» за участі Світлани Шліпченко (Центр урбаністичних студій), Тетяни Водотики (Інститут історії України НАН України) і Наталі Отріщенко (Центр міської історії).

Наталія Отріщенко

Про зміст випуску

Тож в тематичній рубриці «Київ – місто для/без держави» закономірно – більшість текстів номера.

Стаття історикині та літературознавиці Ольги Петренко-Цеунової переносить нас у добу українського бароко і пропонує ознайомитись, яким чином «столичність» Києва відображалась у текстах сучасників.

Ігор Дворкін аналізує ретроспективу впливу змін статусу Києва як (не)столичного міста на стан музейної справи. Особливо показовими були ці зміни наприкінці XIX століття та в передреволюційні роки, коли українське національне відродження перебувало на межі політичного свого етапу.

Текст Анастасії Боженко аналізує, як саме столичний статус Харкова упродовж 15 років змінював тканину міста та його архітектурний каркас, впливав на повсякдення містян, врешті.

Запрошений спікер воркшопу літературознавець та перекладач Уіллеам Блекер оформив у статтю матеріали відкритої лекції, прочитаної ним в рамках воркшопу – «Пост-катастрофічний міський текст: читання міста в післявоєнній Східній та Центральній Європі».

Завершує рубрику стаття Яни Примаченко. На прикладі київської вулиці Січневого повстання, авторка показує, як саме практики пам'яті впливають на щоденне життя містян, (не) змінюючи сприйняття власне самої вулиці та її функціонального навантаження.

Утім разом з матеріалами воркшопу, в номері є матеріали із загального редакційного портфеля – так сформувалась рубрика «Приморські міста та їх голоси». Євген Чернухін у своєму тексті крізь призму кількох італійських, українських та російських народних пісень та віршів, записаних по пам'яті урумом Іваном Савичем Куркчу-Кушнарєвим (1801–?), маріупольським міщанином, у 1828–1855 роках, аналізує культурну й мовну інтерференцію в місті Маріуполі в першій половині XIX століття. Надзвичайно цікава джерелознавча розвідка на межі з мовознавством, яка, маємо надію, підштовхне до подальших досліджень етнічних процесів в Надазов'ї.

Стаття «Двір у спальному районі Одеси в уявленнях трьох поколінь його мешканців» є чудовим прикладом одного з можливих шляхів молоді в науку – через підтримку та менторство викладача. Співавторство Тетяни Тхоржевської та Катерини Виноградової показує, наскільки продуктивним є такий шлях. І дослідження є вартісним.

Також традиційно залишається рубрика оглядів та хронік – чудова нагода дізнатись про проекти колег.